

Recenzje

Anne Brogini, *Les Hospitaliers et la mer. XVIe-XVIIIe siecles*. LEMME edit. Chamalieres 2015, ss. 109. ISBN 978-2-917575-51-2.

Od samego początku chrześcijaństwo niesie zobowiązanie głoszenia Ewangelii, i to aż na krańce ziemi oraz wszystkich narodów. To czynienie sobie uczniów, które otwarte jest na każdego człowieka i wszystkie społeczności. Z tym zawsze niesiona jest nadzieja orędzia ewangelicznego, ale pozostaje pytanie o jego konsekwencje dla życia, o jego realizm osobowy, a często i społeczny oraz komunijny.

W Kościele katolickim szczególnymi znakami, i to bardzo praktycznymi jest działalność różnorodnych zakonów rycerskich. Zrodziły się one zwłaszcza podczas wypraw krzyżowych, z motywów miłości bliźniego, a zwłaszcza potrzebujących, np. pielgrzymów. To w Ziemi Świętej zrodziły się te ideały, które często okazały się bardzo trwałymi i żywotnymi, choćby w przykładzie Zakonu maltańskiego, aż do naszych czasów.

Autorka prezentowanej książki Anne Brogini jest profesorem na Université de Nice Sophia Antipolis. Zajmuje się historią współczesną oraz Zakonu maltańskiego, a także śródziemnomorską XVI-XVIII wieku. Jest autorką wielu studiów i rozpraw oraz książek, np. „1565, Malte dans la tourmente. Le Grand Siege de l'île par les Turcs” (Bouchene. Paris 2011), „Malte, frontiere de chretiente (1530-1670)” (BEFAR, Rome 2006).

Omawiana książka ukazuje się w cennej kolekcji „Illustroria”, a jednocześnie jako czwarty tom w serii „Histoire Moderne”. Warto zauważyć, że ta kolekcja ma kilka różnych serii, odnoszących się do różnych etapów historii (HA, MA, HM, HC). Książkę otwiera schematyczne wprowadzenie (s. 5-6). Z kolei całość treściową zorganizowano w trzy części, które podzielono na inne bardziej szczegółowe fragmenty.

Pierwsza część opatrzono tytułem: „Od ziemi do morza, Szpitalnicy Św. Jana Jerozolimskiego” (s. 7-31). Wskazano najpierw na przejście od szpitala do Szpitalników w Ziemi Świętej. Interesujące jest samo powstanie oraz organizacja tego zakonu religijnego i zarazem rycerskiego. Tak rodziła się ziemską potęgą. Dalej podjęto dalszą dynamikę, tj. Rodos i transformacja Szpitala w zakon morski (1309-1522). To oczywiście droga z Jerozolimy na Rodos. Wpisywało się to także w wojnę na morzu, a stawała ona wobec ekspansji otomańskiej. W końcowych uwagach autorka wskazuje na realne otwarcie się bram Rodos, a dalej zainstalowanie się na Malcie (1522-1530).

„W służbie Hiszpanii, Szpitalnicy na wojnie przeciw Otomanom” to tytuł drugiej części omawianej książki (s. 33-60). Wskazano na kontekst

morski w Ponant i obronę granic chrześcijańskim. Oczywiście, to dotykanie ekspansji imperium otomańskiego i barbarzyńców. Z kolei ukazano marynarkę Zakonu oraz wojenne zaangażowanie przeciw muzułmanom. To także szeroka działalność polityczna na morzu. Jednocześnie Zakon niesie wsparcie dla chrześcijan przez uczestnictwo swymi eskadrami w ówczesnych wojnach (1530-1577). Zakon stał się skuteczną tarczą przeciw muzułmanom na przykładzie Gozo i Trypolisu (1551) oraz Malty (1565).

Trzecia część nosi tytuł: „Kawalerowie maltańscy, krzyżowcy i chrześcijaństwo” (s. 61-92). W ogólnym bloku wskazano najpierw na przebieg i namiastki wojny na Morzu Śródziemnym. To dalsze funkcjonowanie wypraw krzyżowych, a więc dalsze istnienie i funkcjonowanie kawalerów-krzyżowców. Dalej wskazano na funkcjonowanie dziejów maltańskiej. Jawią się wówczas pewne uregulowania odnoszące się do krzyżowców. Te dzieje to konkretne drogi i miejsca. Wreszcie przywołano transformacje maltańskie. Jednak trzeba się także pytać o dzieje i podstawową działalność. Ciekawy jest zestaw: krzyżowcy i niewolnicy. Także Malta staje jako centrum kupieckie i handlowe. Za sprawą kawalerów wielkie transformacje przeżył lokalny port.

Całość treściową książki zamyka krótkie zakończenie (s. 93-94). Zamieszczono także interesującą chronologię (s. 95-98). Z kolei zestawiono, podając przynależność oraz lata pełnienia posługi: Wielcy Mistrzowie Zakonu Rodyjskiego (1309-1522) (s. 99-100) i Wielcy Mistrzowie Zakonu Maltańskiego (1530-1798) (s. 101-102).

Następnie zestawiono źródła (s. 103-104) i bibliografię (s. 105-108). Całość zamyka spis treści (s. 109).

Ukazana publikacja nie ma z pewnością ambicji naukowych, choć ma wiele treści z tego poziomu i są one cennym materiałem informacyjnym. Jest jednak ciekawą ofertą przybliżenia ważnego etapu historii Zakonu maltańskiego. Dobrze, że wskazano na bulle „Pie postulatio voluntatis” z 1113 roku (s. 8, 95). Zawsze odwoływanie się do tego dokumentu pozostanie niezwykłym symbolem sięgania do korzeni.

Między stronami 32-33 zamieszczono na stronach o numeracji rzymskiej I-XVI fotografie, reprodukcje, mapki i szkice. To cenny materiał poglądowy dla lektury prezentowanej książki. Dobrze, że zamieszczono przy nich dość szerokie opisy. W tekście zamieszczono także pewne tabele czy zestawienia (s. 48, 80). Szkoda, że nie opisano bibliograficznie przywoływanych cytatów (s. 35, 64-65). Książka nie ma przypisów, choć czasem prowadzona narracja tego by oczekiwała. Szkoda, że książka nie ma indeksu

osobowego. W takiej pracy byłby on bardzo przydatny. Szkoda, że cenna chronologia nie została zestawiona z danymi dziejów Kościoła powszechnego oraz historii świeckiej.

Bardzo dobry jest zestaw źródeł i literatury, choć to tylko zbiór selektywny. Odnośnie do literatury to położono akcent na teksty w języku francuskim, których w ostatnim czasie ukazało się stosunkowo dużo. Ciekawe, że autorka zupełnie nie odwołuje się do znanych i cenionych dzieł Bruno Martin, np. „Le bienheureux Gerard, Raymond du Puy et les premieres annees de la Hopital” (Traditions Monastiques. Paris 2015), „Le breviaire des Hospitaliers a Rhodes” (Rome 2011). Są to bardzo ważne teksty w płaszczyźnie źródłowej. To pierwsze dzieło, może nie było jeszcze znane w formie drukowanej, gdy autorka przygotowywała swoją publikację.

Książka dotyka licznych bogatych relacji politycznych, religijnych, ekonomicznych i społecznych w jakie zaangażowany był Zakon. Faktycznie Zakon maltański, jako społeczność ludzka, istnieje zawsze w konkretnym kontekście oraz jego działalność i szeroka aktywność. Te elementy uwarunkowywały go często, a nawet powodowały niekiedy zatracenie pierwotnego ideału. Oczywiście, było to zawsze ze szkodą dla samego Zakonu i jego działalności. Jako podmiot prawa międzynarodowego ze swej natury musiał w nim istnieć i zabiegać o swoje prerogatywy.

W kreślonych dziejach Zakonu, prezentowanych w książce, szczególnie znaczącymi datami są z pewnością data 1113, 1522, 1565 oraz 1798. One wywarły szczególny wpływ na dzieje Szpitalników i stały się wręcz symbolicznymi znakami. To były tak radosne jak i dramatyczne wydarzenia, a takie od początku były dzieje Zakonu. W tym kontekście wymownym jest to, że te trudne doświadczenia jednak nie przerwały istnienia Zakonu, a może nawet przyczyniły się do jego rozwoju i ponownego odkrycia swego charyzmatu w duchu „tuitio fidei et obsequium pauperum”. To wyraźny znak Bożej Opatrzności dla tej wspólnoty, która posługuje i się modli.

Warto pamiętać, że ten prezentowany czas to powstanie także innych zakonów rycerskich jak Templariusze czy Krzyżacy. Jakże różne były ich drogi, zwłaszcza z powodu uwikłań politycznych i zbyt wielkiego przywiązania do dóbr materialnych. One nigdy nie były korzystne dla życia konsekrowanego, co odnosi się także do czasów współczesnych. Trzeba pamiętać, że profesji maltańscy należący do pierwszej kategorii stanowią o tożsamości Zakonu, w jego przynależności do życia konsekrowanego (zakonnicy o trzech ślubach: czystość, ubóstwo i posłuszeństwo).

Warto pamiętać, że ważnym jest nurt szlachecki i kawalerski Zakonu.

Często szły one w parze. Historia jednak pokazuje, że szlachectwo było ważnym elementem całego rozeznania Zakonu, także w jego doborze personalnym. To zaś gwarantowało pewne profity, zwłaszcza personalne, one bowiem były jednak ostatecznie o wiele ważniejsze niż ekonomiczne czy polityczne.

Zakon maltański to także bardzo długa historia spotkań chrześcijan i muzułmanów. Zwłaszcza w początkach to wręcz było pewnym symptodem, który kształtowało Morze Śródziemne i jego istotę polityczną. W sensie państwowym to starcie między dwoma imperiami hiszpańskim i otomańskim. Te dwie społeczności kulturowe i religijne będą się często spotkać w walce.

W książce przypomina się, że Zakon był silną potęgą morską. To było wręcz jego specyfiką, zważywszy m.in. na osadzenie na wyspach czy wybrzeżach morskich. Na przestrzeni początkowych dziejów prowadził liczne wojny i uczestniczył w wielu bitwach morskich prowadzonych przez różne monarchie. Wręcz zasłynął z tych batalii, i to zazwyczaj z dużym sukcesem. Ta więź z Morzem Śródziemnym także dziś w jakimś sensie jest nadal nierozdzielnie związana z Zakonem, z jego tożsamością i historią (s. 94). Zresztą założeniem całego opracowania autorki było wskazywanie na więzi z morzem, co zostało już zasugerowane w tytule książki.

Książka Anne Brogini jest dobrym tekstem w swej narracji. Można odnieść wrażenie, że czasem nawet nie unika swego zaangażowania emocjonalnego w stosunku do Zakonu. Występują liczne uproszczenia, ale nie są one wypaczeniami dziejów, a tylko dyskusyjnymi opcjami interpretacyjnymi.

Interesującym jest, że Zakon maltańskim pozostaje ciągle aktualnym tematem zainteresowań w różnorodnych badaniach naukowych. Jest on bowiem jedynym fenomenem we współczesnym świecie. Oto bowiem wspólnota życia konsekrowanego i jednocześnie podmiot prawa międzynarodowego. To także stosunki dyplomatyczne z wieloma krajami i organizacjami międzynarodowymi. To również wręcz symbolika maltańskich znaczków pocztowych oraz umowy z wieloma państwami.

Anne Brogini prowadzi czytelnika po zawiłych dziejach Zakonu maltańskiego XIV-XVIII wieku. Potrafi wskazać na specyfikę poszczególnych okresów. Zewnętrznie bowiem nie jest łatwo to zauważyć, właściwie ukazać i wreszcie ocenić. Widać, że jej szerokie badania i interesujące publikacje wokół problematyki maltańskiej są tutaj cenną pomocą.

Bp Andrzej F. Dziuba

Krzysztof Nykiel, *Il Sacramento della Misericordia. Accogliere con l'amore di Dio. Diritto – Teologia – Educazione*. Presentazione del Card. Pietro Parolin. Prefazione del Card. Mauro Piacenza, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2019, ss. 359. ISBN 978-88-266-0287-5.

Kościół, eschatologiczna i pielgrzymująca zarazem wspólnota ludu Bożego Nowego Przymierza niesie m.in. bogactwo sakramentów świętych. Te szczególne dary łaski paschalnej Jezusa Chrystusa są najdoskonalszymi drogami Bożego Miłosierdzia. Oczywistym wydaje się, że jakby na czoło, po chrzcie świętym, wysuwa się sakrament pokuty i pojednania. Sam Apostoł narodów będzie wołał: „W imię Chrystusa prosimy: pojednajcie się z Bogiem” (2 Kor 5,20).

Mając na względzie to znaczenie bardzo bogate jest nauczanie Kościoła, a zwłaszcza papieży. Także refleksja naukowa i pastoralna przyniosła wiele propozycji bardziej systematycznych opracowań. Wydaje się, że sakrament ten pozostanie wręcz niewyczerpanym polem namysłu i refleksji, a tylko po to, aby jeszcze pełniej rozeznąć go i praktykować jako sakrament miłosierdzia.

Książka ukazała się jako tom piąty w serii „Orizzonti”. Autor jest od 1995 roku regensem w Penitencjarii Apostolskiej i wykładowca prawa kanonicznego na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim. Opublikował wiele książek, prac zbiorowych i artykułów, zwłaszcza z problematyki kanonicznej oraz historii, np. „La natura della potestà della Chiesa nella concessione delle indulgenze” (Roma 2002). Jest czynnym uczestnikiem wielu sympozjów i kongresów międzynarodowych. Jednocześnie podejmuje regularnie pracę duszpasterską w Parafii św. Anny w Passoscuro.

Książkę otwiera prezentacja zredagowana przez kard. Pietro Parolin, Sekretarza Stanu Jego Świątobliwości (s. 5-12) i przedmowa kard. Mauro Piacenza, Penitencjarza Większego (s. 13-17). Z kolei zamieszczono wprowadzenie autora (s. 19-23). Całość studium podzielono na dwie części, a te z kolei na rozdziały i mniejsze zbiory tematyczne.

„Sakrament pokuty i pojednania. Aspekty kanoniczno-sakramentalne” to tytuł pierwszej części prezentowanego opracowania (s. 25-161). Najpierw ukazano temat: „Penitencjaria Apostolska: Trybunał miłosierdzia w służbie spowiedników i penitentów” (s. 27-60). To dość szerokie studium o tej dykasterii watykańskiej. Z kolei podjęto zagadnienie: „Dobry spowiednik w świetle listu apostolskiego <<Misericordia et misera>> papieża Franciszka” (s. 61-77). Ważnym jest przypomnienie tego dokumentu

w kontekście sakramentu pokuty i pojednania. „Sakramenty: Chrystus z Duchu Świętym posługujący w Kościele” (s. 79-107) to kolejny rozdział w tym bloku tematycznym.

W dalszych szczegółach K. Nykiel prezentuje problem: „Kapłan formator, sługa i świadek Oblicza miłosiernego Boga” (s. 109-125). To szeroka wizja eklezjalnej i sakramentalnej misji kapłana wobec sakramentu pojednania. Kolejny blok opatrzone tytułem: „Sakrament pokuty apostołstwem miłosierdzia. Niektóre wskazania dla spowiedników” (s. 127-145). Wydaje się, że nigdy nie jest dość przypominania wielu wręcz podstawowych informacji w tej materii. Ostatni blok pierwszej części podejmuje zagadnienie: „Tajemnica sakramentalna według norm kanonicznych” (s. 147-161). Problem tzw. pieczęci jest dziś narażony na różne interpretacje, a wręcz czasem i nadinterpretacje oraz nadużycia.

Druga część prezentowanej książki nosi tytuł: „Sakrament pokuty i pojednania. Aspekty teologiczno-edukacyjne” (s. 163-332). Współcześnie ważnym jest przybliżenie aktualnego nauczania: „<<Misericordiae vultus>>: magisterium papieża Franciszka” (s. 165-188). Autor dotyka tylko niektórych treści, interpretując wybrane fragmenty tego dokumentu. Następny temat tej części: „Wiara Kościoła w Boże Miłosierdzie” (s. 189-213). To szczególne miejsce wiary, wychowania i kształtowania sumień oraz budzenia nadziei. K. Nykiel wskazał także na: „Jubileusz Miłosierdzia: czułość Boga” (s. 215-241). Prawda Starego Przymierza zabłysła pełnym blaskiem w Jezusie Chrystusie i pielgrzymującym Kościele. Dobrze, że podjęto jeszcze temat: „Odpust. Znaczenie i aktualność dla życia Kościoła” (s. 243-257). Ważnym jest wskazanie na „Indulgentiarum doctrina” papieża Pawła VI.

Kolejne cztery bloki tematyczne jest części rozpoczynają uwagi: „Dar odpustu i radość przebaczenia” (s. 259-270). To kontynuacja i pogłębienie pastoralne. „Edukować sumienie dzisiaj: oczekiwania, wyzwania i implikacje” (s. 271-289) podjęto w następnym bloku. To wręcz powszechne wyzwanie cywilizacyjne, bowiem istnieje wręcz programowa negacja tego fenomenu człowieczeństwa. K. Nykiel wskazuje także, w tym podobnym nurcie: „Edukować do miłosierdzia. Sakrament pokuty jako świadectwo życia pojednanego” (s. 291-309). Właśnie ten sakrament jest wielką szansą ku pełniejszemu rozeznaniu daru miłosierdzia i odnowy życia. Ostatni blok drugiej części nosi tytuł: „Pojednani z Bogiem, pojednani ze stworzeniem. Tematy podnoszone przez ekologie Ducha” (s. 311-332). To wpisanie się w dalsze drogi nauczania papieża Franciszka, a zwłaszcza jego encyklikę „Laudato si”.

Treściowo książkę zamyka podsumowanie (s. 333-335).

Następnie zamieszczono jeszcze wykaz skrótów (s. 337-338), bibliografię (s. 39-353) i spis treści (s. 355-359).

Nakreślony przez autora obraz sakramentu pokuty i pojednania wybrzmiewa szczególnie w prawdzie miłosierdzia, co już wyraźnie podkreśla tytuł książki. Zatem właśnie owo spotkanie i przyjęcie miłości Bożej tak mocno ożywia ten szczególnie sakrament. Słowo miłosierdzie urasta do rangi swoistego klucza w całej proponowanej refleksji, mimo że jest ona tak wielopłaszczyznowa. Ten termin wręcz zdaje się twórczo łączyć wszystkie inne treści, i wręcz nadawać im właściwy sens.

Ten aspekt interdyscyplinarności książki pokazuje kolejny podtytuł: Prawo – teologia – edukacja. Oczywiście wątki te nie są traktowe w separacji, ale się nawzajem przenikają. Taka jest bowiem natura i specyfik tego sakramentu. Autor jako pracownik Penitencjarii Apostolskiej niesie w sobie pewne ukierunkowanie prawnicze, bowiem jest ona Trybunałem Kościelnym. Trzeba jednak dodać, iż jest jednocześnie otwarty na teologię i edukację. To ważny walor tej książki.

Dobrze, że oprócz aspektów teologicznych i prawnych ks. K. Nykiel zwraca uwagę na edukację, formację i wychowanie. Dziś jest to szczególnie ważny aspekt wizji tego sakramentu, uwzględniając cały kontekst kulturowy, społeczny i psychologiczny. Ważnym jest wskazywania na fakt, iż jest to właśnie jeden z siedmiu sakramentów. Kościół winien czynić wszelkie starania, aby na nowo przywrócić pełną godność temu sakramentowi.

Zauważa się pewien niedosyt spojrzenia na sakrament pokuty i pojednania w relacji do ludzi i świata. Oczywiście, owo odniesienie do Boga jawi się jako kluczowe. Nie mniej jednak, nie się oddzielić całego bogactwa sfer relacyjnych człowieka. Wszystkie one są wzajemnie powiązane. Akcentowanie relacja do bliźnich może stać się jedną z dróg ożywienia tego sakramentu.

Interesujące jest obfite zanurzenie proponowanych refleksji w nauczaniu Kościoła, a zwłaszcza ostatnich trzech papieży: Jan Paweł II, Benedykt XVI i Franciszek. Ten ostatni najmocniej wybrzmiewa w całej drugiej części opracowania. Niekiedy autor wprost analizuje niektóre dokumenty, poświęcając im specjalne bloki tematyczne, np. rozdziały. Szkoda, że mniejszy akcent położono na bogactwo myśli patrystycznej. Natomiast należy odnotować z satysfakcją nauczanie św. Siostry Faustyny Kowalskiej, w oparciu o jej „Dzienniczek”.

Autor wyraża nadzieję, że jego refleksja pozwoli wszystkim wiernym z wiarą i radością jeszcze pełniej przybliżyć się do Sakramentu Miłosierdzia,

aby w ten sposób doświadczyć siły przebaczenia, które pozwala powiększyć osobisty oraz wspólnotowy entuzjazm spojrzenia z nadzieją ku przyszłości (s. 23).

Ciekawy zestaw bibliograficzny ma jednak wiele braków, niekonsekwencji i nieścisłości. To wybrzmiewa jeszcze bardziej wyraźniej jeśli skonfrontuje się z niektórymi przypisami (s. 7, 28, 71, 117, 125, 328). Tylko raz przypisy stały się miejscem specjalnej, dodatkowej refleksji (s. 160-161).

Refleksja nad sakramentem pokuty i pojednania jest bardzo potrzebna współczesnemu Kościołowi i wszystkim wierzącym. Propozycja ks. Krzysztofa Nykiel jest interesującym owocem długoletniej posługi w Penitencjarii Apostolskiej - w charakterze regensa -, badań naukowych, pracy akademickiej oraz doświadczeń duszpasterskich. Zapewne dlatego jest to kompleksowa i twórcza. Głębsze zrozumienie tego sakramentu zawsze jest ważne dla rozwoju drogi wiary każdego ochrzczonego. Kto bowiem nie pragnie doświadczyć Boga Miłości przychodzącego z miłosierdziem, owego pokoju duszy i serca, który może dać tylko Jezus. Piękno sakramentu, który przynosi doświadczenie wolności przebaczącej.

Kompleksowe studium Regensa Penitencjarii Apostolskiej pozwala na zapoznanie się z najnowszym przepowiadaniem papieża, a zwłaszcza Franciszka i obfitego Magisterium Kościoła. To jest cenne doświadczenie spotkania i edukacji. Jednocześnie jednak potrzebne jest ciągle rozeznawanie sakramentu pokuty i pojednania, jako szczególnego daru miłosierdzia, zwłaszcza w kontekście wiary i radości paschalnej. Szczególnie aspekt miłosierdzia paschalnego winien być, co podkreśla K. Nykiel, wyjątkowo żywo obecny, tak wspólnotowo jak i indywidualnie.

Sakrament miłosierdzia, w obrazie ks. K. Nykiel, wyczerpuje znamiona pojednania i przebaczenia. Nie mniej takie akcenty ukazują go jeszcze wyraźniej wobec prawdy doświadczenia miłości Bożej. W ten sposób wybrzmiewa większa dynamika, a jednocześnie odniesie tego sakramentu do Eucharystii. W ten sposób sakrament miłosierdzia jest otwarty ku życiu i jego pogłębianiu.

Książka dotyka bogatych treści w spotkaniu tego co widzialne i niewidzialne. Ludzkie doświadczenie staje wobec Bożego doświadczenia. Ważne jest tutaj owo wzajemne dotknięcie, na co uwarżliwi autor. To swoisty paradoks wiary w Chrystusa, doświadczonej w realiach codziennego życia, wspieranych mocami Ducha, który otwiera ciągle nowe perspektywy.

Bp Andrzej F. Dziuba

Andrzej Franciszek Dziuba, *Biskup łowicki, Sam Bóg. Z nauczania pasterskiego 2017-2018*, redakcja s. Maria Rybicka MSC, ks. Andrzej Sylwanowicz. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Warszawa 2019, ss. 427. ISBN 978-83-8090-592-4.

Kościół zgodnie z bezpośrednim wskazaniem samego Jezusa Chrystusa (por. Mt 28,19) podejmuje od samego początku swego istnienia dzieło nauczania, zwłaszcza ewangelicznego orędzia Nowego Testamentu. To jedna z podstawowych misji, ku trwaniu i ożywianiu wiary, nadziei i miłości ochrzczonych oraz poszukujących. To tak wiążące zobowiązanie realizowane jest praktycznie na różne sposoby, przy zastosowaniu różnych metod i środków. Były i są one nadal bardzo różnicowane m.in. ze względu na adresatów, miejsce czy okoliczności. Ma jednak zawsze ten sam cel ewangelizacyjny. Ta posługa jest ważnym elementem tożsamości samego Kościoła, a także wierności w spełnianiu zadania pozostawionego przez Mistrza z Nazaretu, zwłaszcza Apostołom, a następnie ich następcom.

W tym kontekście, nie ulega wątpliwości, że szczególnym wyrazem realizacji tego ewangelizacyjnego zobowiązania jest działalność kaznodziejska i homiletyczna Kościoła, owo wszelkie inne głoszenie i przepowiadanie. Zresztą jest to szczególnie żywo obecne u Ojców Kościoła oraz pisarzy starożytności chrześcijańskiej, a więc w całej patrystyce. Jednak nauczanie papieża oraz biskupów właśnie w tym manifestowało się szczególnie często. Wydaje się, że ta wieloraka forma głoszenia prawd wiary i moralności jest ciągle aktualna i w niczym nie utraciła ze swej atrakcyjności.

Biskup Andrzej F. Dziuba jest teologiem moralista i profesorem zwyczajnym na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Aktualnie kieruje Katedrą Teologii Moralnej Fundamentalnej. Przez wiele lat pracował także w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II. Jest autorem wielu artykułów, szkiców, opracowań, recenzji i książek, m.in. „Orędzie moralne Jezusa Chrystusa” (Warszawa 1996), „Chrześcijaństwo a kultura” (Warszawa 2008), „Cywilizacja miłości w koncepcji Ojca Świętego Jana Pawła II” (London 2005).

Prezentowaną zbiór otwiera obszerny szczegółowy spis treści (s. 5-14) i „Słowo wstępne” autora (s. 15-16). Z kolei zamieszczono zbiór tekstów homiletycznych w układzie chronologicznym. W sumie jest ich siedemdziesiąt jeden. Rozpoczyna tekst z 1 stycznia 2017 roku, a kończy 13 grudnia 2018 roku. Faktycznie zbiór, jak podaje podtytuł, zawiera wybór tekstów z przepowiadania autora za lata 2017 i 2018.

Publikowane homilie i kazania w większości wygłoszone były na terenie diecezji łowickiej m.in. w Zdunach, Łowiczu, Białej Rawskiej, Nowym Mieście nad Pilicą, Sochaczewie, Tumie, Kutnie, Głogowcu, Suszerzu, Skierniewicach, Rawie Mazowieckiej i Miedniewicach. Są także homilie wygłoszone poza diecezją m.in. w Warszawie, Łodzi, Piotrkowie Trybunalskim, Piechcinie, Brzezinach, Laskach Warszawskich i Siedlcach oraz na Świętym Krzyżu i na Jasnej Górze.

Bardzo bogate i zarazem zróżnicowane są okoliczności proponowanego przepowiadania. Zazwyczaj to celebracje o charakterze ściśle religijnym: pielgrzymki, odpusty, uroczystości liturgiczne, udzielanie sakramentów, wspomnienia świętych, wizytacje kanoniczne parafii. Są także uroczystości o charakterze historycznym, społecznym czy patriotycznym np. 100-lecie odzyskania niepodległości, Dzień Strażaka, Międzynarodowy Festiwal Muzyki Chóralnej, otwarcie i pobłogosławienie Domu Spokojnej Starości, w intencji Ojczyzny czy lokalnych społeczności, np. szkoły.

Publikowane teksty otwiera szczegółowy opis informacyjny: tytuł, okoliczność wygłoszenia, miejsce i data. Następnie wskazana czytania mszalne, które były odczytane podczas celebracji, a które są żywo obecne w proponowanych homiliach i kazaniach. Daje się zauważyć duże ubiblijnienie całego przepowiadania, które świadczy o umiejętności twórczego sięgania do Pisma świętego, obu Testamentów. Autor wydobywa wiele bardzo interesujących myśli, oraz formułuje ciekawe wskazania i aktualizacje, często umiejętnie łącząc wszystkie czytania. Tworzy to twórczą mozaikę, nadając pewnej plastyczności proponowanym treściom.

Wszystkie teksty poprzedza dość rozbudowana, dość uroczysta, wręcz czasem patetyczna, form wskazania adresatów do których kierowane jest słowo. Jest to zapewne także forma wstępnego pozdrowienia uczestników danej celebracji, a także zauważenia ich obecności. Natomiast ważnym zabiegiem organizacyjnym poszczególnych tekstów jest ich podział na pewne mniejsze bloki myślowe, które często mają swe uzasadnienie w ramach treści poszczególnych czytań mszalnych. Trzeba przyznać, iż ułatwia to znacznie lekturę tekstów. Oczywiście, można byłoby czasem podjąć próby wypracowania nieco innych nazw tych małych fragmentów.

Zasadniczo bp Andrzej F. Dziuba nie przywołuje przykładów kaznodziejskich. Natomiast chętnie przywołuje różne osoby, m.in. pojawiają się postacie biblijne, święci czy błogosławieni oraz rzadziej postacie historyczne, tak duchowni jak i świeccy, ale zwłaszcza z dziejów Kościoła powszechnego czy lokalnego. W tym ostatnim przypadku jest to niejednokrotnie

nawiązanie np. do dziejów parafii czy innej wspólnoty, np. zakonnej czy ruchu albo grupy duszpasterskiej. Zresztą można odnieść wrażeni, że autor fascynuje się historią i nią się interesuje, także zawodowo. Ma w tej dziedzinie dość liczne publikacje. Jego rozprawa doktorska poświęcona była polskiemu dominikaninowi Mikołajowi z Mościsk, a z kolei studium habilitacyjne hiszpańskiemu jezuitcie Janowi Azorowi.

Nie ulega wątpliwości, co wyraźnie można łatwo zauważyć podczas lektury, iż proponowane teksty były mówione na żywo, przepowiadane w ramach konkretnego słowa Bożego, a nie czytane z wcześniej przygotowanego na piśmie materiału. Oczywiście, że ten fakt powoduje niekiedy drobne pytania stylistyczne, ale trzeba zawsze pamiętać, że był to żywy język, wypowiedziany tylko jeden raz, a który ma przecież swoje reguły i prawidłowości, a zwłaszcza, gdy jest on przepowiadany kaznodziejsko.

Lektura zbioru bp. Andrzeja F. Dziuba pozwala na rozeznanie ciekawego stylu kaznodziejsko-homiletycznego. Są w nim żywo obecne elementy narracyjne oraz katechetyczne, które zwiastowane słowo czynią bardzo komunikatywnym i jasnym. Także w obecnej wersji drukowanej proponowane homilie są dobrą i interesującą lekturą. Wydaje się także, że ten styl homiletycznym jest również bardzo przyjazny werbalnie. Niekiedy poszczególne fragmenty mogą być pomocą w duchowej refleksji nad słowem Bożym, wręcz swoistym „lectio Divina”.

W prezentowanym zbiorze zdecydowanie dochodzi do głosu teolog moralista. Co prawda, te wątki ewangelizacyjne oczywiście winny być zawsze obecne we wszelkim przepowiadaniu kaznodziejskim. Jednak autor w tej tematyce czuje się szczególnie swobodnie. Jest to duża zaleta tak sformułowanych treści, zwłaszcza w swej płaszczyźnie kerygmaticznej. Biskup Dziuba jednak nie proponuje traktatów teologii moralnej, ale żywy przekaz prawd wiary i moralności oraz ich praktyczne konsekwencje życiowe. Taki styl wydaje się być znaczony pozytywną narracją oraz bardzo komunikatywnym i twórczym.

Autor dość często posługuje się wieloczłonowymi i rozbudowanym zdaniem. Zapewne inny był ich odbiór w słuchaniu, i to w danych okolicznościach. Nieco inaczej odbierane są już jako słowo pisane, jako słowo drukowane. Zresztą czasem nawet kolejne zdania jakby są rozwinięciem poprzedniego zdania, być może w formie pisemnej byłoby ono zbędne, a więc zostałoby pominięte. Zapewne w słowie mówionym z powodzeniem stanowiły dalsze elementy wieloczłonowego zdania. Jest to dość charakterystyczny zabieg, a jednocześnie jest jeszcze jednym potwierdzeniem prawdy, iż

książka w swej pierwotnej formie była żywym, przepowiadającym słowem.

W prezentowanej książce są także często obecne wątki z zakresu katolickiej nauki społecznej czy nauki społecznej Kościoła, a według nazewnictwa jeszcze innych teologia moralna życia społecznego. Zatem wymiar wspólnotowy, czy wręcz komunijny etyki i moralności. Ów jeszcze jeden wymiar ludzkiej relacyjności. Zwłaszcza niektóre okoliczności wręcz skłaniały do podjęcia takiej właśnie tematyki.

Z prezentowanego nauczania pasterskiego tchnie duży szacunek dla Bożego Słowa. Dostrzec można także świadomość i odpowiedzialność w jego zwiastowaniu. Zapewne z tej racji kaznodzieja jest tak wrażliwy na mszalne orędzie, które w każdym tekście jest podstawą i głównym motywem jego przepowiadania. Stąd prezentowane teksty są autentycznymi homiliami liturgicznymi, a nie przygotowanymi wykładami na wybrany temat. Taka, w duchu Soboru Watykańskiego II, nie jest misja Słowa Bożego zwiastowanego podczas Eucharystii, co mocna przypomina ostatnio papież Franciszek min. w adhortacji apostołskiej „*Evangelii gaudium*” (2013). To właśnie w duchu tych wskazań Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów wydała specjalne „*Dyrektorium homiletyczne* (2014).

Zbiór homilii bp. prof. Andrzeja F. Dziuba jest także ciekawym wkładem w ogólną, teologiczną refleksję typową dla sztuki homiletycznej i kaznodziej-skiej. To zwłaszcza ciekawe teologiczne sugestie i wnioski wysnuwane szczególnie z przekazu biblijnego. Można zauważyć, że całość treściowa książki jest potwierdzeniem tytułu: „*Sam Bóg*”, który zapewne jest nawiązaniem do zawołania biskupiego autora: „*Soli Deo*”. „Można wyrazić nadzieję, że zaproponowane teksty homiletyczne, głoszone i zwiastowane jako żywe słowo staną się interesującą propozycją ku jeszcze jednemu napawaniu się słowem Bożym” (s. 16). Wydaje się, że prezentowany zbiór „*Z nauczania pasterskiego*” jest jeszcze jednym wkładem we współczesne kaznodziejstwo w Polsce, tak pod względem merytorycznym jak i formalnym.

Zatem Biskup Łowicki dzieli się swym doświadczeniem homiletycznym z czytelnikami. Można odnieść wrażenie, że jest to ważne utrwalenie w formie drukowanej jednego z elementów posługi Kościoła w Polsce, właśnie w danym miejscu i czasie oraz specyfice różnych okoliczności duszpasterskich. To co proponuje książka nie jest klasyczną pomocą homiletyczną, do wykorzystania w formie przygotowanej do czytania. Jest to raczej faktycznie żywy obraz Kościoła w przepowiadającym słowie Bożym.

Bp Romuald M. Kujawski

Bp Andrzej Franciszek Dziuba, *Morenita z Guadalupe*, Wydawnictwo *Ojców Franciszkanów*, Niepokalanów 2019, ss. 252. ISBN 978-83-7766-188-8.

Historia zbawienia wskazuje na Ewę – pierwszą niewiastę nieposłuszeństwa, niewiastę grzechu ludzkości. Jednak już w początkach Księżdzę Rodzaju, po prawdzie grzechu pierworodnego, staje natychmiast zapowiedź Drugiej Ewy – nowej niewiasty posłusznej miłości, niewiasty zbawienia w Jezusie Chrystusie (por. Rdz 1,3,1-15; Łk 1,26-38). Kontynuacją tego dzieła będą dzieje Kościoła (por. Ap 12,1-18).

Całe dzieje Nowego Przymierza znaczone znakiem poczęcia Syna Bożego w ludzkim ciele, stają się odtąd także dziejami Bogarodzicy. Jej obecność jest dynamicznym znakiem, który wspiera wspólnotę Kościoła. Maryja jest u początków Kościoła, tak pod krzyżem (por. J 19,25-27) jak i w Wieczerniku Ducha Świętego (por. Dz 1,12-14). Szczególnymi wyrazami trwania tych dziejów są objawienia i inne znaki relacji Maryji z Nowym Ludem Bożym. To także objawienie i tilma Juana Diego z cudownym wizerunkiem w Guadalupe.

Autorem kolejnej książki o Matce Bożej z Guadalupe jest biskup łowicki Andrzej F. Dziuba. Jest on profesorem teologii moralnej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Jest także autorem wielu książek, artykułów i szkiców oraz prezentacji szerokiej literatury światowej z zakresu teologii moralnej, katolickiej nauki społecznej i teologii politycznej. Opublikował także książkę pod tytułem: „Matka Boża z Guadalupe” (Katowice 1995, 2015).

Omawianą książkę otwiera wstęp (s. 5-7). Natomiast zasadnicze treści podzielono na trzynaście bloków tematycznych. Aby choć schematycznie poznać zawartość publikacji warto podać tytuły poszczególnych rozdziałów: 1. „Aztekowi i inne ludy” (s. 9-28); 2. „Aztekowie i dotykane kultury” (s. 29-45); 3. „Konkwista” (s. 47-64); 4. „Walka o prawa Indian” (s. 65-83); 5. „Madonna objawia się na Tepeyac” (s. 85-113); 6. „Tajemnica naukowa” (s. 115-129); 7. „Tajemnicze oczy” (s. 131-144); 8. „Ewangelizacja Nowego Świata” (s. 145-160); 9. „Dalsze badania i odkrycia” (s. 161-185); 10. „Co mówi Kościół?” (s. 187-204); 11. „Jan Paweł II” (s. 205-220); 12. „Benedykt XVI” (s. 221-227); 13. „Franciszek” (s. 229-236). Treściowo książkę kończą uwagi opatrzone wymownym tytułem: „Przyszłość i nadzieja” (s. 237-239).

W końcowych partiach zamieszczono jeszcze „Litanię do Matki Bożej z Guadalupe” (s. 241-243), „Modlitwę do Matki Bożej z Guadalupe” (s. 245-

246), wybór literatury (s. 247-250) i spis treści (s. 251-252).

Przejmująca historia i jej bogactwo w obrazie nakreślonym przez bp. Andrzeja F. Dziubę jest niezwykle dynamiczne i wręcz pasjonujące. Centralny rozdział: „Madonna objawia się na Tepeyac” został umiejętnie otoczony ciekawymi treściami wprowadzającym, a z drugiej strony rozwinięciem i rozwojem samego orędzia.

Guadalupe staje się znakiem historii zbawienia, która staje wśród nowych ludów. Krzysztof Kolumb, w swej pobożności maryjnej, wielokrotnie pielgrzymował do hiszpańskiego Guadalupe. Oto teraz, w początkach grudnia 1531 roku staje meksykańskie Guadalupe. Czy Kolumb mógł to przewidywać, tego się spodziewać? Przecież jego statkiem flagowym podczas pierwszej wyprawy w 1492 roku była fregata „Santa Maria”. To on polecił, aby po pierwszym dostrzeżeniu nowego lądu odśpiewać hymn „Salve Regina” i oddać salwy armatnie.

Oto Maryjna jakby odbyła swoją podróż przez Atlantyk i stanęła ze swoją misją ewangelizacyjną. Jakby emigranta z Ziemi Świętej, z Europy przybywa i osiedla się w Nowym Świecie. Wraz z Nią tutaj zaczęła rodzić się nowa mariologia, a faktycznie ta sama, co dotąd, ale w nowej odsłonie. To są pierwociny mariologii latynoskiej. Za nimi pójdzie m.in. Aparecida w Brazylii, Lujan w Argentynie, Copacabana w Boliwii czy Coromoto w Wenezueli.

W propozycji bp. Andrzeja F. Dziuby staje w jednym obrazie Madonna meksykańska i Madonna hiszpańska. Tilma Juana Diego prezentuje obraz, który usuwa dystans między malarstwem azteckim, a tym co jest europejskimi kanonami sztuki. Tutaj staje harmonijna jedność, ciekawe spotkanie artystyczne.

Z objawienia i wizerunku płynie orędzie słowa i obrazu. One się wzajemnie dopełniają i jednocześnie wyjaśniają. Obraz kontynuuje słowny dialog między Juanem Diego a Cudowną Panią. To ewangelizacyjne dzieło trwa nadal i kierowane jest do ok. 20 milionów pielgrzymów i turystów, którzy rok rocznie przybywają do Gaudalupe. Morenita jest niestrudzona w swym orędziu z Kany Galilejskiej: „Zróbcie wszystko, cokolwiek wam powie” (J 2,5).

Madonna z tilmy Juana Diego jest Matką, szczególnie zatroskana o ubogich, chorych, ludzi zmarginalizowanych. Ona najdoskonalej rozumie potrzeby i oczekiwania biblijnych „anawim” (por. Hi 24,2-12). Dlatego tak bliska jest Jej „opcja na rzecz ubogich”. Czy Juan Diego, dziś święty, nie jest ich znakomitym przedstawicielem.

Objawienia i dzieło Guadalupe staje w Nowym Świecie, podczas gdy Stary Kontynent miotany jest wielkim fenomenem Reformacji. Maryja zostaje usunięta z historii zbawienia, przynajmniej w pełnym rozeznaniu Jej rzeczywistego udziału we wcieleniu Syna Bożego i Jej posłudze Bogarodzicy. Maryja nie ma już mieć należnego miejsca w rzeczywistości teologicznej, a szczególnie mariologicznej. Także Jej kult czy pobożność zostaje usunięty z przestrzeni eklezjalnej.

Biskup Łowicki daje w swej książce także bogate przesłanie Kościoła. Ten wątek jest często wręcz pomijany. Koncentracja nad fenomenami wskazywany przez naukę zdaje się często jakby oddalać wartość i znaczenie religijnej, a zwłaszcza kategorie wiary. Jakby zauważa się swoiste niedowierzanie, czy może jeszcze Kościół coś na ten temat powiedzieć. Tym czasem liczne wypowiedzi, zwłaszcza ostatnich papieży, starają się pomóc we właściwym rozeznaniu fenomenowi Guadalupe, który jest przede wszystkim wpisany w pielgrzymujący Kościół.

Współcześnie, zwłaszcza w kontekście latynoskim, warto jeszcze mocniej zwrócić uwagę, co także podpowiada autor książki, na przesłanie społeczne orędzia z Guadalupe. Oczywiście, tutaj jest ono złączone z pobożnością i wiarą, a nie ma tylko charakteru czysto politycznego czy społecznego. Te sugestie wybrzmiewały wyraźnie w teologii wyzwolenia. Trzeba pamiętać, że i dziś są one nadal obecne, choćby w źle rozumianej kwestii ekologicznej. Właściwą wykładnię tych kwestii można znaleźć w dokumentach papieża Franciszka m.in. w encyklice „Laudato si”, poświęconej trosce o wspólny dom (Città del Vaticano 2015) oraz w posynodalnej adhortacji apostolskiej „Querida Amazonia” (Città del Vaticano 2020).

Bp Romuald M. Kujawski

Spis treści

Wprowadzenie	5
--------------------	---

ARTYKUŁY

TEOLOGIA BILIJNA

Krzysztof Ferenc, <i>Le livre de Jonas dans le developpement de l'idee missionnaire</i>	9
---	---

TEOLOGIA FUNDAMENTALNA

Ks. Przemysław Artemiuk, <i>Sokrates i nowa apologia</i>	33
--	----

TEOLOGIA MAŁŻEŃSTWA I RODZINY

Ks. Dominik Kubicki, <i>Sakralność małżeństwa – świętość dozgonnej miłości heterogenicznej, wzmagającej spełnianie się w jestestwie w glorii życia – glorii-podążania na pełnię spełnienia w Chwale Trójjedynego</i>	55
Monika Nowak, <i>Spadek liczby narodzin a wydłużenie decyzji o pierwszym dziecku</i>	77
Ks. Adam Skreczko, <i>Religijny wymiar ojcostwa według Kardynała Stefana Wyszyńskiego</i>	95

TEOLOGIA DUCHOWOŚCI

Bp Henryk Ciereszko, <i>Miłosierdzie „największy przymiot Boga” w świetle encykliki o Bogu bogatym w miłosierdzie</i>	121
Bp Andrzej F. Dziuba, <i>Miłosierdzie miarą humanizmu</i>	133
Ks. Radosław Mielczarek, <i>Medytacja chrześcijańska w ujęciu św. Ignacego Loyoli</i>	161
Joanna Pakuza, <i>„Wszystkie moje stworzenia obdarzyłem darm największym z możliwych...”. Tajemnica Eucharystii w życiu i pismach bł. Marii Celeste Crostarosy (1696-1755)</i>	177
Ks. Walter Rachwalik, <i>S. Helena Majewska CSA – apostołka Pana Jezusa, Króla Miłosierdzia</i>	197

O. Adam Wojtczak OMI, <i>Kardynał Stefan Wyszyński</i> – <i>apostoł jasnogórskiej matki</i>	217
--	-----

TEOLOGIA PASTORALNA

Ks. Marcin Budny, <i>Eschatologische und pastoraltheologische Überlegungen zum Jüngsten Gericht von Ottmar Fuchs</i>	245
--	-----

HOMILETYKA

Ks. Remigiusz Malewicz, <i>Interpretacja słowa Bożego w liturgii na przykładzie III niedzieli Wielkiego Postu cyklu A</i>	259
---	-----

TEOLOGIA LITERATURY

Magdalena Hupa, <i>Orfeusz na rowerze Niepo(-)kojący portret intelektualisty w oparciu o „Szkice piórkami” Andrzeja Bobkowskiego „Orfeusza w piekle XX wieku” Józefa Wittlina</i>	281
Ks. Stefan Radziszewski, <i>Cóż po papieżu w czasie marnym? Ojciec Jan Góra i jego fascynacja świętością Jana Pawła II, w stulecie urodzin ojca świętego Jana Pawła II</i>	295

HISTORIA KOŚCIOŁA

Ks. Andrzej Kakareko, <i>Żeńskie zgromadzenia zakonne i ich postęga w budynku plebanii farnej przy ul. Kościelnej 1 w Białymstoku w latach 1945-1993</i>	321
Andrzej Sawinkow, <i>Działalność edukacyjno – wychowawcza Siostr Misjonarek Św. Rodziny w Słonimie (lata 1927 – 1942)</i>	335
Ks. Marcin Składanowski, <i>Rosyjska Cerkiew Prawosławna w systemie władzy Władimira Putina – mity i rzeczywistość</i>	351

FILOZOFIA

Ks. Mariusz Chrostowski, <i>Der Lebensweg von Leszek Kołakowski: vom Befürworter zum Kritiker des Marxismus</i>	373
Bartosz Pietrzak, <i>Zjawisko Eutanazji w horyzoncie wolności człowieka</i>	397
Ks. Kazimierz Rynkiewicz, <i>Das philosophische Modell der Familie im Kontext anthropologischer und sozialer Herausforderungen – eine Skizze mit Blick auf Kant, Husserl und Heidegger</i>	415

SOCJOLOGIA

Emilia Zimnica-Kuzioła, *Rola kapitału społecznego w świecie aktorów polskich publicznych teatrów dramatycznych* 429

Materialy

Ks. Wojciech Guzewicz, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992-2017 (ks. Edmund Przekop)* 447

Recenzje

Bp Andrzej F. Dziuba (rec.), *Anne Brogini, Les Hospitaliers et la mer. XVIe-XVIIIe siècles. LEMME edit. Chamalieres 2015, ss. 109. ISBN 978-2-917575-51-2.* 463

Bp Andrzej F. Dziuba (rec.), *Krzysztof Nykiel, Il Sacramento della Misericordia. Accogliere con l'amore di Dio. Diritto – Teologia – Educazione. Presentazione del Card. Pietro Parolin. Prefazione del Card. Mauro Piacenza, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2019, ss. 359. ISBN 978-88-266-0287-5.* 467

Bp Romuald M. Kujawski (rec.), *Andrzej Franciszek Dziuba, Biskup łowicki, Sam Bóg. Z nauczania pasterskiego 2017-2018, redakcja s. Maria Rybicka MSC, ks. Andrzej Sylwanowicz. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Warszawa 2019, ss. 427. ISBN 978-83-8090-592-4.* 471

Bp Romuald M. Kujawski (rec.), *Bp Andrzej Franciszek Dziuba, Morenita z Guadalupe, Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, Niepokalanów 2019, ss. 252. ISBN 978-83-7766-188-8.* 475

Table of Contents

Introduction5

ARTICLES

BIBLICAL THEOLOGY

Krzysztof Ferenc, *The book of Jonas in the development of the missionary idea*9

FUNDAMENTAL THEOLOGY

Rev. Przemysław Artemiuk, *Socrates and a new apology*33

THEOLOGY OF MARRIAGE AND FAMILY

Rev. Dominik Kubicki, *Sacredness of marriage - the sanctity of undying heterogeneous love, increasing the fulfillment in the being in the glory of life - the glory-of following towards the fullness of the fulfillment in the glory of the Triune God*55

Monika Nowak, *Birth number and extension decisions on the first child*77

Rev. Adam Skreczko, *Religious dimension of fatherhood according to Cardinal Stefan Wyszyński*95

SPIRITUAL THEOLOGY

Bp Henryk Ciereszko, *Mercy "God's greatest attribute" in the light of the encyclical about God rich in mercy*121

Bp Andrzej F. Dziuba, *Mercy as a Measure of Humanism*133

Rev. Radosław Mielczarek, *Christian meditation according to St. Ignatius of Loyola*161

Joanna Pakuza, *„I gave all my creatures the greatest possible gift ...”
The mystery of the Eucharist in the life and writings of Blessed Maria Celeste Crostarosa (1696-1755)*177

Rev. Walter Rachwałik, *S. Helena Majewska CSA - apostle of Lord Jesus, King of Mercy*197

O. Adam Wojtczak OMI, *Cardinal Stefan Wyszyński*
– *an Apostle of the Mother of Jasna Góra*217

PASTORAL THEOLOGY

Rev. Marcin Budny, *Eschatological and pastoral-theological reflections on the Last Judgment by Ottmar Fuchs*.245

HOMILETICS

Rev. Remigiusz Malewicz, *Interpretation of God's word of in the liturgy on the example of the third Sunday of Great Lent in the cycle A*259

THEOLOGY OF LITERATURE

Magdalena Hupa, *Orpheus on a bicycle An un(-)helpful portrait of an intellectual based on Andrzej Bobkowski's "Pen Sketches" and Józef Wittlin's "Orpheus in 20th Century Hell"*281

Rev. Stefan Radziszewski, *Any benefits from a pope in a miserable time? Father Jan Góra and his fascination with the sanctity of John Paul II*.295

CHURCH HISTORY

Rev. Andrzej Kakareko, *The women's religious assemblies and their service in the building at 1 Kościelna street in Białystok in years 1945-1993*321

Andrzej Sawinkow, *The Educational and pedagogical activity of Sisters of Mission in the name of Holy Family in 1927 – 1945 in Slonim, Belarus*.335

Rev. Marcin Składanowski, *The Russian Orthodox Church in Vladimir Putin's System of Power: Myths and Reality*351

PHILOSOPHY

Rev. Mariusz Chrostowski, *Life story of Leszek Kołakowski: from supporter to critic of Marxism*373

Bartosz Pietrzak, *The phenomenon of euthanasia in the horizon of human freedom*.397

Rev. Kazimierz Rynkiewicz, *The philosophical model of the family
in the context of the anthropological and social challenges*
- a sketch with a view to Kant, Husserl and Heidegger415

SOCIOLOGY

Emilia Zimnica-Kuzioła, *The role of social capital in the world
of actors of polish public dramatic theaters*429

Materials445

Reviews461

